

Белан, Г.В. До питання про джерела біографічних досліджень в історико-педагогічній науці [Текст] / Ганна Валеріївна Белан // Педагогічні науки: [зб. наук. праць / ред. кол. Барбіна Є.С., Федяєва В.Л. та ін.]. – Вип. 64.- ХДУ, 2013. – С. 28-31.

УДК 37.018.2

Г.В. Белан

ДО ПИТАННЯ ПРО ДЖЕРЕЛА БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ

Стаття є стислим викладом результатів дослідження, присвяченого особливостям джерельної бази біографічних досліджень в сучасній історико-педагогічній науці. У статті представлено розгляд основних компонентів наукової біографії. Автор аналізує витоки становлення біографічного методу як інструменту наукового дослідження персоналії, джерела біографічного матеріалу.

Ключові слова : біографія, біографія педагога, біографічний метод, історико-педагогічна наука.

Одним із проблемних аспектів біографічних досліджень в історико-педагогічній науці є основні джерела біографії. Акцентуючи увагу на особливостях функціонування досліджень педагогічної персоналії, відзначаємо, що використання у цьому процесі наукової біографії – це вже певна дослідницька традиція.

Звернення до вивчення творчої біографії культурно-освітніх діячів, вчених, педагогів минулого та системного висвітлення їх педагогічних поглядів у контексті історичної епохи нині виступає популярним інструментом дослідження та реконструкції феноменів та фактів історико-педагогічної науки. Сучасні дослідники української педагогічної думки О.Адаменко, Н.Антонець, Л. Березівська, Н. Дічек, Н. Побірченко, Н. Сейко, О.Сухомлинська та ін. вводять до історико-педагогічного дискурсу нову інтерпретацію ідей та поглядів відомих та забутих вітчизняних педагогів і

культурно-освітніх діячів різних історичних періодів, подаючи крізь призму вивчення їх творчої спадщини нові підходи до дослідження історико-педагогічних явищ минулого.

Становлення і розвиток біографічних досліджень сучасні вчені фіксують уже в хрономежах середини ХІХ ст. Даний науковий факт є скоріше явищем закономірним, аніж спонтанним; адже в цей період відбувається зародження історії педагогіки як науки, в розвитку якої звернення дослідників до творчої біографії персоналій набирає статусу однієї з наукових моделей педагогічної думки [3, с.6]. Так, саме в другій половині ХІХ ст. - на початку ХХ ст. виявляємо появу значної кількості персоніфікованих праць, які здебільшого були присвячені аналізу громадсько-просвітницької діяльності представників української інтелігенції. Крізь призму біографічних фактів подавались широкі відомості про різноманітні аспекти особистісних та громадських стосунків вітчизняних громадських діячів другої половини ХІХ ст., детально аналізувались їх статті, деякі літературні твори, епістолярна спадщина тощо (О. Авдикович, О.Барвінський, І.Белей, М.Возняк, М.Гніп, М.Грушевський, В.Доманицький, С. Єфремов, В. Лукич, В. Міяковський, Д.Маркович, О.Огоновський, К.Студинський, І.Франко, Є.Чикаленко та інші).

Провідними формами репрезентації персоналій у цей період стали монографічні праці (О.Огоновський «Історія літератури руської», О.Барвінський «Спомини з мого життя»), літературні твори (О.Кониський «Тарас Шевченко - Грушівський»), науково-публіцистичні розвідки (К.Студинський «Зв'язки Олександра Кониського з Галичиною в рр. 1862-1866»), біографічні нариси (В.Шенрок «П.А.Кулиш: Биографический очерк»), публіцистичні статті (В.Данилов «Материалы для биографии Н.И.Костомарова»), ювілейні привітання, меморіальні дати (В.Волкович «Друг человечества Н.И.Пирогов : К столетию со дня рождения»), некрологи (М. Грушевський «Пам'яті Олександра Кониського», «В тридцяті роковини Куліша») тощо.

Однією з доміантних змістово-наукових ліній цих джерел, окрім розкриття основних напрямів культурно-громадської діяльності персоналій, фіксується наявність певних аналітичних зрізів тих життєво-духовних чинників, факторів їх власного життя, під впливом яких сформувались і світоглядні позиції конкретної історичної постаті (Т.Шевченка, Л.Глібова, І.Нечуя-Левицького, П.Куліша, О.Кониського, А.Свидницького та інших), і що особливо важливо, вказувалось на їх подальший вплив уже на реальну просвітницьку діяльність даних діячів та їх внесок у розвиток педагогічної думки в означений період. Слід відзначити, що в даному часовому проміжку розвитку біографічної літератури як джерела вивчення персоналій були наявні суб'єктивізм оцінки, позиції, погляду; прагнення творців даних біографічних текстів до адекватного поціновування внеску, ролі конкретних персоналій в розвиток просвітництва на Україні набиало форми доміантного статусу. Ідентичний процес спостерігається і в розвитку біографістики на початку ХХ століття; адже культурно-освітній простір України будується на засадах пріоритетності національного компонента в структурі педагогічної науки.

Проте, як показує аналіз розвитку вітчизняної педагогічної думки, за певних суспільно-історичних умов наукове дослідження педагогічної персоналії, зокрема, і звернення до біографічного методу в усіх формах його наукового використання може бути цілковито позбавленим і об'єктивної неупередженості розгляду, і набрати статусу превалювання певних принципів його аналітичного зрізу, насамперед, доміантності ідеологічного концепту у їх змістоформах.

Сучасна дослідниця історії педагогіки О.Сухомлинська, стверджує «... що вибір персоналій, висвітлення біографічних фактів життя, змісту і напрямів їх творчості завжди залежали від політичного й ідеологічного впливу. Бували роки, коли історик педагогіки повністю й беззастережно віддавався політиці на шкоду педагогіці» [4, с. 38].

Саме таку тенденцію біографічного розгляду педагогічних персоналій спостерігаємо у радянську епоху, коли внесок того чи іншого вченого,

культурно-освітнього діяча, письменника, митця оцінювався крізь призму радянської ідеологемі. Провідні напрями наукових досліджень, їх зміст чітко регламентувалися директивними настановами Комуністичної партії, які не допускали варіативного тлумачення або інтерпретації сутності базисних понять, категорій, принципів тощо. Радянські цензори у галузі педагогічної науки постійно контролювали «відповідність» або «невідповідність» поглядів і концепцій тих чи інших педагогів, просвітників, громадських діячів, витоки яких досліджувались саме біографічним методом, домінуючим комуністичним ідеологемам українського суспільства ХХ століття.

Наслідки такого перебігу подій у зазначений часовий проміжок безперечно мали велике значення і для розвитку вітчизняної педагогічної думки, яка через кардинальні суспільно-історичні зрушення цього часу переживала період визначних трансформацій, зокрема і в ареалі дослідження педагогічної персоналії. Вивчення сучасних історіографічних джерел засвідчує, що період ХХ століття був досить складним і суперечливим для розвитку вітчизняної педагогічної думки. Цей історичний проміжок характеризується появою нових дослідницьких напрямів, для розробки яких існували певні організаційні, теоретичні передумови та джерельна база. Громадські діячі, педагоги, публіцисти, історики того часу заклали підвалини системного, ґрунтового вивчення процесів соціально-історичного розвитку України, здійснюючи поступовий перехід від популяризаторських, пропагандистських до наукових форм роботи з використанням нового інструментарію дослідження та інтерпретації феноменів та явищ історико-педагогічної науки.

В умовах сьогодення постійно зростає інтерес до педагогічних персоналій. Свідченням цього є монографічні видання, підручники та посібники, хрестоматії з історії педагогіки. За останні роки з'явилися дисертаційні дослідження (Б.Гречин, О.Джус, Ю.Калічак, О.Кін, Р.Кіра, І.Пінчук, І.Сойко), присвячені висвітленню педагогічних поглядів і просвітницької діяльності О.Барвінського, А.Животка, С.Русової,

С.Сірополка, І.Стешенка, М.Сумцова та інших. Звернення дослідників ХХІ ст. до ґрунтового, науково-об'єктивного, конструктивного вивчення вітчизняного науково-педагогічного досвіду, життєдіяльності видатних педагогів, громадських діячів усіх історичних періодів є характерною ознакою сьогоденного розвитку історико-педагогічної науки. Їх вивчення забезпечує дотримання принципів єдності, системності та наступності у розвитку педагогічної науки.

В контексті цих процесів особливої актуальності набуває питання джерельної бази біографічних досліджень, які мають нести об'єктивну, вичерпну інформацію щодо основних етапів життєдіяльності педагога, адже наукова біографія та творчий доробок будь-якого громадського діяча, просвітника виступає не лише адептом його наукових рефлексій, педагогічних поглядів, а й свідченням світоглядних позицій, життєвої концепції, які є унікальним відбиттям соціальних процесів історичної епохи.

Основними джерелами біографічних досліджень в галузі історії педагогіки виступають наукові, публіцистичні, історичні праці, документальні матеріали (зокрема, листування, щоденники, автобіографії) та інші історико-педагогічні джерела, які містять автентичний інформаційний та змістовий фактаж своєрідності та неповторності досліджуваного періоду.

Оскільки основним завданням біографічних досліджень у сучасній історико-педагогічній науці є створення об'єктивного правдивого портрету становлення особи педагога, відзначаємо важливу роль таких компонентів : походження особи, її генеалогічне коріння, родинне оточення та виховання, сімейні традиції й атмосфера, їх вплив на формування світоглядних позицій діяча; шляхи та етапи формування особистості (місця навчання, сфери перебування, оточення тощо); чинники формування світогляду; інтелектуальні здібності, темперамент, внутрішні переконання; взаємостосунки з людьми, вплив оточення, або, навпаки, конкретної особистості на оточуючих; мотиви найвідоміших вчинків, що закарбували ім'я діяча в історії; вплив на них зовнішніх факторів; пояснення кризь певні

життєві обставини піднесення і спадів у творчих осіб; доленосні події у приватному житті відомої особи (одруження, народження дітей), їхній вплив на основну діяльність (наукову, творчу, громадську, політичну); фізичне та психологічне самопочуття особи у різні періоди життя, пояснення ними окремих епізодів її діяльності; характеристики діяча сучасниками: об'єктивне та суб'єктивне в них; матеріальне становище особи, залежність від матеріальних обставин та вплив цього чинника на творчу особистість.

Усі ці дані, безперечно, можна зібрати лише з достовірних, різних за характером джерел, які складають основу біографічного дослідження в галузі історико-педагогічної науки.

До джерел біографістики сучасні дослідники зараховують: офіційні документи конкретної особи, у яких фіксувалося її місце народження, освіта, рівень успішності у навчальних закладах, що позначилось на подальшій професійній реалізації; довідково-статистичні документи з їхніми біографічними даними та особистісними характеристиками; генеалогічні джерела: дерево роду, родовід, родинні легенди; автобіографічні матеріали, які, як правило, містять автентичну інформацію про походження, родинний статус, освіту, кар'єру діяча, творчі здобутки; приятельське або родинне листування, яке містить унікальну інформацію про особу, коло її знайомих, інтереси, заняття, захоплення, внутрішній світ; наукові та художні твори відомих учених і митців як форма самовираження особистості; мемуари відомих діячів із детальними характеристиками сучасників (і себе), їх особистісних якостей, словесні портрети; особисті щоденники відомих діячів. Суттєвим недоліком останнього виду джерел є суб'єктивність авторів у своїх враженнях про сучасників, тому таку інформацію не можна сприймати як однозначну, а лише у порівнянні з фактами з інших джерел. Повну та об'єктивну характеристику життєдіяльності тієї чи іншої особистості дасть лише комплексне використання сукупності всіх джерел у їх порівняльно-аналітичному вимірі.

Отже, біографічні дослідження виступають важливою частиною суспільно-політичного, інтелектуального, духовного життя соціуму, оскільки безпосередньо спираються на світоглядні, аксіологічні та ідеологічні засади його функціонування у часі та просторі. Історико-біографічна інформація певного народу репрезентує вагомість його внеску у світову скарбницю цивілізаційних надбань, засвідчує ступінь розвитку соціальних структур в історичній ретроспективі, дозволяє визначити ідею пріоритетності ролі особи в історії людства.

Незаперечним є факт, що біографічні дослідження в історико-педагогічній науці дають змогу піднести ефективність новітніх педагогічних пошуків взагалі. Високий питомий статус вивчення наукової біографії педагога (яка в сучасних умовах вбирає досягнення біографічного методу в ареалах інших наукових галузей) буде забезпечуватися лише за умови дотримання дослідниками принципу історизму, наукової об'єктивності, відсутності догматизму, адекватного підходу до всіх джерел біографії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Валевский А. Л. Основания биографики / А. Л. Валевский. – К. : Наук. думка, 1993. – 110 с.
2. Девятко И.Ф. Методы социологического исследования./ И.Ф Девятко. - Екатеринбург: Изд-во Урал, ун-та, 1998.- 208 с.
3. Дзеверін О. Г. Розвиток історико-педагогічної науки в УСРР / О. Г. Дзеверін / Розвиток народної освіти і педагогічної науки в Українській РСР. – Наукові записки. – Т. VI. – К. : Радянська школа, 1957. – 447 с.
4. Сухомлинська О. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. / Ольга Сухомлинська . – Київ : А.П.Н., 2003.– 68 с.
5. Українська педагогіка в персоналіях : У 2 кн. Кн.1: Навч. посібник/ За ред.О.В.Сухомлинської . – К. : Либідь, 2005. – С.3-11.
6. Ярошевський М.Г. Биография ученого как науковедческая проблема/М.Г.Ярошевський // Человек науки. - М., 1974. – С. 19-57.

А.В.Белан

К проблеме источников биографических исследований в историко-педагогической науке.

Статья является кратким изложением результатов исследования, посвященного особенностям источниковой базы биографических исследований в историко-педагогической науке. В статье представлено рассмотрение основных компонентов научной биографии. Автор анализирует истоки становления биографического метода как инструмента научного исследования персоналии, источники биографического материала.

Ключевые слова: биография, биография педагога, биографический метод, историко-педагогическая наука.

H.Belan

To the problem of biographical studies' sources in the historical and pedagogical science.

The article is a brief summary of the results of a research on the peculiarities of the source base of biographical research in modern historical and pedagogical science. The article presents a review of the basic components of the scientific biography. The author analyzes the origins of the formation of the biographical method as a tool for scientific research personnel, sources of biographical material.

Keywords : biography, biography of the pedagogue, biographical method, historical and pedagogical science.